

„Hol az a táj szab az életnek teret,
Mit az Isten csak jókedvében teremt”

Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből
2003 – 2009

A KÖTETET SZERKESZTETTE:
Molnár Csaba – Molnár Zsolt – Varga Anna

MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete
Vácrátót

2010

Kerecsendi Erdő TT

(Védetté nyilvánítva: 1959; területe: 106,9 ha)

SCHMOTZER ANDRÁS ÉS ILONCZAI ZOLTÁN

A Kerecsendi-erdő a Bükkalja peremén található, ott, ahol a hegység előtere az Alföldbe simul a Laskó-patak teraszánál. A terület botanikai feltárása, leírása Zólyomi Bálint akadémikus nevéhez fűződik, aki hazánk potenciális térképének elkészítésénél, abba a problémába ütközött, hogy a nagyrészt másodlagosan fátlan alföldi löszterületek eredeti erdőtípusát hogyan vázolja fel, lévén fennmaradt nagyobb kiterjedésű erdőállomány ezen terület felfedezéséig nem volt ismert. Épp a bükki vegetációtérképezési és erdőtípológiai felmérésekkor dolgozó kutatócsoport „talált rá” szinte véletlenül a kerecsendi erdőállományra (1955), amely akkor a fátlan löszplatók eredeti erdőtípusának a „hiányzó lányszemét” jelentette. Az erdő feltérképezésekor, a növénytársulástani jellemzésekor ez az unikális erdőállomány vált a tatárjuharos lösztölgyesek „locus classicus”-ává. Szerencsére az erdő feltérképezését követően a védettség előkészítésére és kimondására is sor került (1018/1959. sz. Országos Természetvédelmi Tanács határozat), így hosszabb távon megőrződni látszik ez a tudománytörténeti szempontból is kiemelkedő értéket hordozó erdő.

Természetesen az elmúlt évtizedekben számos kérdés fogalmazódott meg a kutatókban az erdő eredetiségével, tájtörténetével kapcsolatban. Így például: Hogyan maradhatott fenn ez az erdőállomány? Síkvidéki klímazonális erdőnek tekinthetjük-e ezt az erdőt? Mi az oka a középhegységi fajok magas részesedésének? Mi az oka az erdőállományok záródásának, a sztyeppelemek visszaszorulásának?, stb. Az biztos, hogy a Kerecsendi-erdőhöz hasonló gazdagságú és méretű lösztölgyes nem maradt fenn az országban, így megőrzése kiemelt feladatot ró a természetvédelmi kezelőre, főleg annak a ténynek a figyelembe vételével, hogy éppen Zólyomi Bálint által elkészített potenciális vegetációtérkép alapján a száraz lösztölgyesek, pusztai tölgyesek az ország 9%-át alkották, mára pedig kevesebb, mint 0,07% maradt!

A tájtörténeti elemzések, felmérések is jelentősen növelték tudásunkat a terület megismerésében, és számos kérdésre adnak választ. Az alföldi ill. hegylábperemi maradványerdeinkben a sztyeppnövényzet illetve az értékesebb cserje- és lágyszárúsztint hiányáért a korabeli erdőhasználatot tették felelősé, ahol is az intézményi legeltetés, makkoltatás erős szelektáló hatással bírt. A Kerecsendi-erdőről tudjuk, hogy az egri érsekséghez tartozott és fő feladata a fácánneveléssel, vadásztatással függött össze. Innen ered a terület másik - helyben jobban ismert - neve, a Fácános-berek. Az erdő teljes területén tilos volt a legeltetés és a többi erdei mellékhasználat (pl. gomba- és vadgyümölcsgyűjtés) valamint a XIX. század végi a fácántenyésztés érdekében történő erdőkezelések is kedveztek a sűrű cserje- és aljnövényzetű állományok fennmaradásában és bizonyítottan másodlagos kialakításában is.

De nézzük meg, hogyan néz ki ma a Kerecsendi-erdő?

A terület erdőállományainak nagy részét a tatárjuharos lösztölgyes (*Aceri tatarico-Ouercetum*) alkotja illetve e lösztölgyes degradált vagy mesterségesen átalakított (vörös tölgyesek, akácok) állományai fordulnak elő kisebb kiterjedésben. A lösztölgyes igazi értékét az adja, hogy négy honos tölgyfajunk is fellép benne állományalkotóként: a kocsányos-, a kocsánytalan-, a cser- és a molyhos tölgy (*Quercus robur*, *Qu. petraea*, *Qu. cerris* és *Qu. pubescens*). Az erdőt jellemzi a zárt cserjeszint, melyből kimagaslik, mintegy a második lombkoronaszintbe „nyújtózkodik” a fényigényes tatárjuhar (*Acer tataricum*), mely erre az erdőátársulásra igen jellemző. Ennek az alacsonyabb második lombkoronaszintnek a tagja még a mezei szil (*Ulmus minor*) és a mezei juhar (*Acer campestre*). A dús cserjeszintben kialakításában nem kevesebb, mint 10 faj vesz részt, a pusztai szegélycserjést alkotó kőkény (*Prunus spinosa*), egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*) és vadrózsa fajok (*Rosa canina* s.l.) mellett megtalálható a húsos som (*Cornus mas*) a csikos- és a bibircses kecskerágó (*Euonymus europaeus*, *E. verrucosus*) valamint a ritkább, de a csepleszmegegy (*Cerasus fruticosa*) és parlagi rózsza (*Rosa gallica*) által jellemezhető sztyeppcserjések is. A dús cserjeszint mintegy köpenyként veszi körbe az erdőállományokat, melynél fogva ezek puffertoló, zavaráscsökkenő szerepe sem elhanyagolható. A Kerecsendi-erdő eredeti leírásában szerepel a tölgyek viszonylag rossz növekedése, a lombkoronaszint tökéletlen záródása. A laza lombkorona-szerkezet kialakulásáért – a klíma mellett – a csernozjom barna erdőtalajban korábban végbement, olykor rétegszerű kalciumkarbonát-felhalmozódás is felelős. Ez a klimatikus viszonyokkal együtt egy sajátos, talán ciklikus dinamika kialakulásához vezethet, az idősebb fák pusztulása és kidőlése következtében az erdőben lékek keletkeznek, ahová azután sztyeppemek jutnak be, illetve a lappangó fajok felszaporodnak. Az erdő igazi értékét a beszivárgó sztyeppemek, úgymint például a barázdált csenkesz (*Festuca rupicola*), a lappangó sás (*Carex humilis*), a tavasi hérics (*Adonis vernalis*), a koloncos legyezőfű (*Filipendula vulgaris*), a pannon bennszülött Jankatarsóka (*Thlaspi jankae*) és a pusztai meténg (*Vinca herbacea*) megjelenése jelenti. A hegylábak erdőssztyepp tölgyeseivel (bokorerdők, melegkedvelő tölgyesek) való rokonságot az erdőssztyepp fajok tömeges felszaporodása mutatja, amelyek leginkább a félárnyékos erdőszegélyeket, laza záródású tölgyeseket kedvelik, úgymint a nagyzezerjófű (*Dictamnus albus*), a bugás macskamenta (*Nepeta pannonica*), a macskahere (*Phlomis tuberosa*), a piros golyaorr (*Geranium sanguineum*), az epergyöngyike (*Muscari botryoides*), a magyar zergevirág (*Doronicum hungaricum*) és a sarjtelepképző nőszirmok [pázsitos- és tarka nőszirm (*Iris graminea*, *I. variegata*)]. A lékesedési folyamatok elmaradásával, az erdő záródásával ezen fent említett fajok ma inkább az erdőtagokat elválasztó széles nyiladékok mentén található meg. A lösztölgyesre jellemző továbbá a gazdag koratavaszi geofita aszpektus, melynek vezérnövénye az odvas keltike (*Corydalis cava*), de előfordul a bogláros szellőrózsa (*Anemone ranunculoides*) és a salátaboglárka (*Ficaria verna*) is.

A főleg fagyalban (*Ligustrum vulgare*) és felverődő juharsarjakban gazdag, de erdőssztyepp fajokban szegényebb lágyszárúsztinttel rendelkező erdőállományok már átmenetet képeznek a dombvidéki cseres-tölgyesekkel (*Quercetum petraeae-cerris*). Érdekes szintfoltként jelentkezik a Laskó-teraszt felszabdáló kisebb völgybevágásban kialakult gyertyános-tölgyes (*Carici pilosae-Carpinetum*) állomány, mely ebben a klímazonában való megjelenése nem szokványos. Az erdő aljnövényzete szinte teljesen hiányzik (un. nudum-típus), a lombkoronaszintben a gyertyán (*Carpinus betulus*) elegendően állományt képez. Jellegzetes faja a középhegységekből is ismert illatos gyöngyvirág (*Convallaria majalis*). Egy másik kisebb völgyben, kedvező vízellátottságú, tápanyagdús talajon egy kisebb magyar kőrises (*Fraxinus angustifolia* ssp. *pannonica*) erdőállomány is kialakult. A flóra alföldi jellegét hangsúlyozza a szegélyeken megjelenő réti őszirózsa (*Aster sedifolius*) és a sziki kocsord (*Peucedanum officinale*) populációi.

A terület állatvilága szintén átmeneti jelleget mutat, a hegylábperemi területek és az alföldi, nyílt élőhelyek között. Az idős fák és dús színezettség kedvező létfeltételeket biztosít a gazdag rovarvilág meglétének. A dombvidéki tölgyesek, ritkulóban lévő feltűnő „bogáróriásai”, a nagy szarvasbogár (*Lucanus cervus*) és a nagy höcsincér (*Cerambyx cerdo*) stabil populációi élnek a területen. A nyiladékok bogáncscsal benőtt szegélyein él a védett magyar virágbogár (*Netocia ungarica*), de a területről kimutatott 44 hollyfafaj (*Staphylininae*) is a terület változatosságának és gazdagságának a bizonyítéka. Értékes a terület lepkefaunája is. Az ernyősvirágzatúakban gazdag szegélyek számos nappali lepkét vonzanak: a nappali pávaszemet (*Inachis io*), a kőkényen fejlődő kardfarkú pillangót (*Iphiclides podalirius*), fagyalos erdőszegélyek védett lepkéjét a díszes tarkalepkét (*Euphydryas maturna*), amelyek egyes években tömegesen repülnek az erdei nyiladékokban. A szárnyain végigfutó feketesárga zezugos mintázatról könnyen felismerhető farkasalmalepke (*Zerynthia polyxena*) inkább a mezofil völgyek, erdőszegélyek védett faja. Csak ott találkozhatunk életképes populációival, ahol a hernyó tápnövénye, a farkasalma (*Aristolochia clematidis*) előfordul. Erről a lepkéről érdemes azt is tudni, hogy bár széles elterjedési területtel rendelkezik, azonban északi elterjedési határát nálunk éri el. A terület egyik nem feltűnő, de annál értékesebb lepke-kuriózumát jelenti az Európai Uniói jogszabályokkal is védett, posztglaciális reliktumnak tartott magyar fésűsbagolylepke (*Dioszeghyana schmidtii*), melynek hernyói az erdőben gyakori tatárjuhar és mezei juhar cserjéken fejlődnek (azóta kiderült, hogy csertölgyet fogyaszt – Schmotzer András, 2010 március). A tavasszal tömegesen jelentkező odvas keltikén él a kis apollólepke (*Parnassius mnemosyne*) hernyója, melynek itteni populációja maradvány jellegű. A terület egyenesszárný faunája szegényesebb, inkább a nyiladékok gyepsávjaiban találkozhatunk a szintén védett imádkozó sáskával (*Mantis religiosa*). A terület gerincesfaunája a hegylábperemi tölgyesekkel (melegkedvelő tölgyesek, cseres-tölgyesek) mutat rokonságot. A hüllők inkább a nyílt területeket kedvelik, jellegzetes képviselőjük a fűrgegyík (*Lacerta agilis*), míg a zártabb erdei tisztásokon, erdőszegélyekben az erdei sikló (*Elaphe longissima*) figyelhető meg. A madárfauna a zárt erdőállományok és a változatos mikro-élőhelyek miatt gazdag. Az idős tölgyekben számos odúlakó madár telepedhet meg, így például a nagy-, a közép- és a balkáni tarkaharkály (*Dendrocopos major*, *D. medius*, *D. syriacus*), de előfordul a nyaktekercs (*Jynx torquilla*) mellett még számos odúlakó faj. A kisebb énekesek (cinegék, poszáták, rigók, pintyék, fűzikék) fészkelési és vonulási időszakban egyaránt nagy számban élnek az erdőben. A szegélyek, cserjések karakterfaja a töviszúró gébics (*Lanius collurio*) és a barátposzáta (*Sylvia atricapilla*), míg a ragadozó madarakat az egerészölyv (*Buteo buteo*) és a héja (*Accipiter gentilis*) képviseli. Az emlősfáunában szintén jelentősek az odúlakók, úgymint a denevérek az erdeipele (*Dryomys nitedula*), a mogyoróspele (*Muscardinus avellanarius*), de általánosan előfordul, a nyest (*Martes foina*), a menyét (*Mustela mustela*) a mókus (*Sciurus vulgaris*) és olykor a mókusra vadászó nyuszt (*Martes martes*) is.

Sajnos az erdőszegélyek illetve a nem megfelelően kezelt erdőállományokban az akác (*Robinia pseudo-acacia*) térhódítása jelentőssé vált az elmúlt évtizedekben, jelentős feladatot hárítva ezzel a természetvédelmi kezelőre. További degradációs jelenséget okoz leginkább, a 3-as főt irányából „ható” személtelhelyezés is.

A Kerecsendi erdő fajkészlete 1990-ben:

Acer campestre, *Acer tataricum*, *Ballota nigra*, *Brachypodium pinnatum*, *Brachypodium sylvaticum*, *Carex michelii*, *Carpinus betulus*, *Centaurea pannonica*, *Cerasus fruticosa*, *Chrysanthemum corymbosum*, *Convallaria majalis*, *Coronilla varia*, *Dianthus armeria*, *Dictamnus albus*, *Doronicum hungaricum*, *Erigeron canadensis*, *Euphorbia cyparissias*, *Festuca heterophylla*, *Festuca sulcata*, *Fraxinus excelsior*, *Galium aparine*, *Geranium sanguineum*, *Geum urbanum*, *Hypericum perforatum*, *Iris graminea* sp. *pseudocyperus*, *Iris variegata*, *Leonorus marrubiastrum*, *Linaria angustissima* ss. *Strictissima*, *Lithospermum purpureo-coeruleum*, *Lychnis coronaria*, *Melampyrum cristatum*, *Melica altissima*, *Muscari botryoides*, *Neottia nidus-avis*, *Nepeta pannonica*, *Origanum vulgare*, *Peucedanum cervaria*, *Poa nemoralis*, *Polygala comosa*, *Polygonatum latifolium*, *Potentilla alba*, *Prunus spinosa*, *Pulmonaria mollissima*, *Quercus robur*, *Quercus rubra*, *Quercus cerris*, *Quercus petraea*, *Quercus pubescens*, *Rhamnus cathartica*, *Robinia pseudo-acacia*, *Rosa canina*, *Rosa gallica*, *Salvia nemorosa*, *Serratula tinctoria*, *Thlaspi jankae*, *Ulmus campestris*, *Valeriana officinalis*, *Vicia casubica*, *Viola hirta*.

(Forrás: Vojtkó András (1990): *Botanikai szakértői vélemény Kerecsend tatárjuharos löszpusztai tölgyeséről.* – kézirat, Eger)

Irodalomjegyzék

- Ercsényi K. (2003): *Kerecsend története 1945-ig*. – szerzői kiadás, Kerecsend, 299 pp.
- Fekete G. és Varga Z. (1999): Tatarjúharos-lösztölgyes (Aceri tatarici-Quercetum roboris, Zólyomi 1957). – In: Borhidi A. és Sánta A. (szerk.). *Vörös Könyv Magyarország növényjárásairól*. – Természet Búvár Alapítvány Kiadó, Bp., pp: 282–285.
- Korompai T. és Kozma P. (2004): A *Dioszeghyana schmidtii* (Diószeghy, 1935) újabb adatai Észak-Magyarországról (Lepidoptera: Noctuidae). – *Folia Hist.-nat. Mus. Matr.* **28**: 209–212.
- Molnár Zs. és Kun A. (szerk. 2000): *Alföldi erdőössztyepp-maradványok Magyarországon*. – WWF Füzetek **15**. 56 pp.
- Szujkó-Lacza J. (1984): The flora of the Kerecsendi berek forest. – *Studia bot.* **17**: 23–39.
- Zólyomi B. (1957): Der Tatarenahorn-Eichen-Lösswald der zonalen Waldsteppe. – *Acta Bot. Hung.* **3**: 401–424.
- Zólyomi B. (1967): Aceri tatarico-Quercetum pubescenti-roboris (hungaricum). – In: Zólyomi B. (szerk.): *Guide der Excursionen des Internationalen Geobotanischen Symposiums, Ungarn Eger – Vácátót, 5-10, Juni 1967*, pp: 51–54.